

उद्योग निरीक्षक (उद्योग संचालनालय)
तांत्रिक सहायक (विमा संचालनालय)
दुख्यम निरीक्षक (राज्य उत्पादन शुल्क) गट क
कर सहायक गट क
लिपिक-टंकलेखक गट क (मराठी)
लिपिक-टंकलेखक गट क (इंग्रजी)



महाराष्ट्र गट 'क' सेवा

पूर्व परीक्षा

चालू घडामोडी

नागरिकशास्त्र

इतिहास

भूगोल

अर्थव्यवस्था

सामान्य विज्ञान

बुद्धिमापन चाचणी

अंकगणित

के'सागर

के'सागर पब्लिकेशन्स



सुधारित
वी
आवृत्ति

Published By
Sau. Shobhadevi Kshirsagar
K'Sagar Publications
'Suvarna Shilpa', 444/1 Shaniwar Peth,
Adjacent to Rajmachikar Flour Mill,
Near Dakshinabhimbukhi Maruti Temple, Pune - 411 030.
📞 : 24450125, 24455435 **💬 : 9823118810**

Email : customer@ksagar.com
sales@ksagar.com
[website : www.ksagar.com](http://www.ksagar.com)

© K'Sagar Publications, Pune
Revised Fifth Edition : 2022

The name K'Sagar is registered
under the trade marks Act, 1999

Printed at

Shiva-samartha Printers
Dhayari, Pune

Typesetting

K'Sagar Publications, Pune

Cover Design

K'Sagar Publications, Pune

Price : 525/-

Our Firms

K'Sagar Book Centre

Appa Balwant Chowk,
Pune - 411 030.
 (020) 24453065
 9823121395 
9545567862 / 63

K'Sagar's House of Books

Satya-ganesh Sankul,
(Saraswati Nivas) 122,
Budhwar Peth, Jogeshwari Mandir
Lane, Pune - 411 002.
 (020) 24465650
 9923810566 

K'Sagar's House of Books

39/1, Durga Chambers,
Jogeshwari Mandir Lane,
Pune - 411 002
 (020) 24483166
 9923906500 
8087722277 

Due care has been taken to ensure that the information provided in this book is correct. However, the authors and the publishers bear no responsibility for any damage resulting from any inadvertent omission or inaccuracy in the book.



K'सागरीय...

उद्योग निरीक्षक (उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग) तांत्रिक सहायक (विमा संचालनालय) दुय्यम निरीक्षक (राज्य उत्पादन शुल्क, गट क), कर सहायक गट क, लिपिक टंकलेखक- गट क (मराठी) व लिपिक टंकलेखक- गट क (इंग्रजी) या पदांसाठी व्हावयाच्या संयुक्त पूर्व परीक्षेचा अभ्यासक्रम आता जाहीर झाला आहे.

त्यानुसार आपणास आता १०० प्रश्नसंख्येच्या १०० गुणांच्या प्रश्नपत्रिकेच्या माध्यमातून चालू घडामोडी, नागरिकशास्त्र, इतिहास, भूगोल, वाणिज्य व अर्थव्यवस्था, सामान्य विज्ञान आणि बुद्धिमापन चाचणी व अंकगणित या सात घटकांच्या अभ्यासक्रमाचा एका तासाच्या अवधीत यशस्वीपणे मुकाबला करावयाचा आहे.

या अभ्यासक्रमाचे विश्लेषण केले असता आयोगाने सर्व विद्याशाखांच्या विद्यार्थ्यांना यथायोग्य न्याय दिल्याचे प्रकर्षने जाणवते.

महाराष्ट्रातील समाजसुधारक हा घटक आपल्या अभ्यासक्रमात नमूद केला नसला तरी ‘आधुनिक भारताचा विशेषतः महाराष्ट्राचा इतिहास’ हा आपल्या अभ्यासक्रमाचा भाग असल्याने त्या अंतर्गत महाराष्ट्रातील समाजसुधारक हा घटक आपणास अभ्यासावाच लागणार आहे, हे लक्षात घेऊन पुस्तकात इतिहास विषयांतर्गत महाराष्ट्रातील समाजसुधारकांच्या कार्याचा परामर्श घेतला आहे.

आपल्या अभ्यासक्रमात भारताचा भूगोल या विषयाचा स्पष्टरीत्या समावेश नसला तरी भूगोल (महाराष्ट्राच्या भूगोलाच्या विशेष अभ्यासासह) या घटकांतर्गत काही प्रमाणात का होईना भारताच्या भूगोलाचा अभ्यास आपणास करावाच लागणार आहे, ही बाब लक्षात घेऊन भारत भौगोलिक व आनुषंगिक या थोडक्यात पण महत्वाचे या स्वरूपाच्या स्वतंत्र प्रकरणाचा समावेश या पुस्तकात केला आहे.

आपल्या अभ्यासक्रमाची विस्तृत कक्षा, व्यापकता व सखोलता लक्षात घेऊन प्रस्तुतच्या या संदर्भ ग्रंथाची रचना साकारली आहे. ही रचना साकारताना आपल्या अभ्यासक्रमातील सातही घटकांचा सखोल, व्यापक तरीही परीक्षाभिमुख परामर्श घेण्यात आला आहे. या संदर्भ ग्रंथाची रचना करताना अस्मादिकांनी आयोगाने अंगीकारलेल्या नव्या दृष्टिकोनाची आणि आयोगाच्या प्रश्नांच्या नव्या धर्तीची जाण ठेवली असून त्याचे योग्य ते भान राखले आहे.

स्पर्धा परीक्षा क्षेत्रातील अस्नमादिकांच्या प्रदीर्घ लेखनानुभवातून साकारलेला एवम् गुणविशिष्ट प्रस्तुतचा संदर्भ आपणास आपल्या व्यापक अभ्यासक्रमाची थोड्या कालावधीत तयारी करण्यास व आपल्या परीक्षेत भरघोस गुण मिळवून मुख्य परीक्षेस पात्र ठरण्यास उपयुक्त सिद्ध ठेल, याची साधार खात्री वाटते.

शुभेच्छांसह!!



आपला,
व्ही. एस. क्षीरसागर
(K'Sagar)

अभ्यासक्रम

- **चालू घडामोडी**: जागतिक तसेच भारतातील
- **नागरिकशास्त्र** : भारताच्या घटनेचा प्राथमिक अभ्यास, राज्य व्यवस्थापन (प्रशासन), ग्राम व्यवस्थापन (प्रशासन)
- **इतिहास**: आधुनिक भारताचा विशेषत: महाराष्ट्राचा इतिहास
- **भूगोल** : (महाराष्ट्राच्या भूगोलाच्या विशेष अभ्यासासह) पृथ्वी, जगातील विभाग, हवामान, अक्षांश-रेखांश, महाराष्ट्रातील जमिनीचे प्रकार, पर्जन्यमान, प्रमुख पिके, शहरे, नद्या, उद्योगधंडे.
- **वाणिज्य व अर्थव्यवस्था** : भारतीय अर्थव्यवस्था - राष्ट्रीय उत्पन्न, शेती, उद्योग, परकीय व्यापार, बँकिंग, लोकसंख्या, दारिद्र्य व बेरोजगारी, मुद्रा आणि राजकोषीय नीती इत्यादी
- **शासकीय अर्थव्यवस्था** : अर्थसंकल्प, लेखा, लेखापरीक्षण इत्यादी.
- **सामान्य विज्ञान** : भौतिकशास्त्र (फिजिक्स), रसायनशास्त्र (केमिस्ट्री), प्राणिशास्त्र (झूलॉंजी), वनस्पतीशास्त्र (बॉटनी), आरोग्यशास्त्र (हायजीन)
- **बुद्धिमापन चाचणी व अंकगणित** : वेरीज, वजाबाकी, गुणाकार, भागाकार, सरासरी, दशांश अपूर्णांक, बुद्ध्यांक मापनाशी संबंधित प्रश्न

अनुक्रमणिका...

१. नागरिकशास्त्र

११

भारताच्या घटनेचा प्राथमिक अभ्यास,
राज्य व्यवस्थापन (प्रशासन),
ग्राम व्यवस्थापन (प्रशासन)

- ◆ भारतीय घटनेची वैशिष्ट्ये
- ◆ घटनेतील परिशिष्टे
- ◆ संविधानसभेच्या काही प्रमुख समित्या
- ◆ मूलभूत हक्क
- ◆ मूलभूत कर्तव्ये
- ◆ मार्गदर्शक तत्त्वे
- ◆ पात्रता वय
- ◆ महत्वाच्या घटनादुरुस्त्या
- ◆ महत्वाच्या टीपा
- ◆ हे लक्षात ठेवा!



भारतीय राज्यघटना

राज्यप्रशासन (जिल्हा प्रशासनासह)

ग्रामव्यवस्थापन (प्रशासन)

संमिश्र व आनुषंगिक

- ◆ वस्तुनिष्ठ प्रश्न

- ◆ संमिश्र व आनुषंगिक

२. इतिहास

५७

आधुनिक भारताचा विशेषत:
महाराष्ट्राचा इतिहास

- ◆ आधुनिक भारताच्या इतिहासातील महत्वपूर्ण घटना व वर्षे
- ◆ गव्हर्नर जनरल आणि व्हाईसरॉय यांनी केलेली उल्लेखनीय कार्ये
- ◆ एकोणिसाब्या शतकातील सामाजिक धार्मिक सुधारणा चळवळी
- ◆ भारतीय क्रांतिकारी संघटना
- ◆ स्वातंत्र्य चळवळीशी संबंधित प्रमुख क्रांतिकारी घटना
- ◆ आधुनिक भारतीय वृत्तपत्रांची वाटचाल संयुक्त महाराष्ट्राची चळवळ



- ◆ संयुक्त महाराष्ट्र परिषद
- ◆ संयुक्त महाराष्ट्र आंदोलनाचा भडका
- ◆ संयुक्त महाराष्ट्र समिती
- ◆ संयुक्त महाराष्ट्र वास्तवात



महाराष्ट्रातील समाजसुधारक

- ◆ महात्मा जोतीबा फुले
(१८२७-१८९०)
- ◆ गो. ग. आगरकर
(१८५६-१८९५)
- ◆ महर्षी धोंडो केशव कर्वे
(१८५८-१९६२)
- ◆ राजर्षी शाहू महाराज
(१८७४-१९२२)
- ◆ कर्मवीर भाऊराव पाटील
(१८८७-१९५९)
- ◆ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर
(१८९१-१९५६)
- ◆ समाजसुधारक व त्यांची पत्रे
- ◆ समाजसुधारकांनी स्थापन केलेल्या संस्था
- ◆ समाजसुधारक व ग्रंथ संपदा
- ◆ समाजसुधारक जन्मस्थळ व जन्म-मृत्यू दिनांक
- ◆ विद्यमान समाजसुधारक
- ◆ हे लक्षात ठेवा!
- ◆ वस्तुनिष्ठ प्रश्न



३. आर्थिक आणि सामाजिक विकास

१३०

सामाजिक आर्थिक विकासाचे निर्देशक

- ◆ जागतिक विकास निर्देशक, २०२१
- ◆ मानव विकास अहवाल-२०२०
- ◆ विकसनशील अर्थव्यवस्था
- ◆ भारतीय अर्थव्यवस्था—विकासाकडे वाटचाल
- ◆ भारतीय अर्थव्यवस्थेची वैशिष्ट्ये
- ◆ भारताची लोकसंख्या
- ◆ भयावह लोकसंख्यावाढ



- ◆ भारतीय लोकसंख्येची वैशिष्ट्ये
- ◆ लोकसंख्याविषयक धोरण
- ◆ लोकसंख्याविषयक राष्ट्रीय धोरण, २०००

दारिद्र्य व बेरोजगारी

- ◆ भारतातील दारिद्र्य
- ◆ भारतातील बेरोजगारी

ग्रामीण विकास

- ◆ ग्रामीण विकासाचे प्रयत्न
- ◆ ग्रामीण विकास आणि रोजगार यांच्याशी संबंधित योजना/कार्यक्रम आणि अभियान
- ◆ महत्वाच्या नोंदी
- ◆ सुधारित वीसकलमी कार्यक्रम
- ◆ विविध कल्याणकारी योजना/कार्यक्रम आणि अभियान
- ◆ राज्यातील काही योजना/कार्यक्रम
- ◆ हे लक्षात ठेवा!
- ◆ वस्तुनिष्ठ प्रश्न
- ◆ स्पष्टीकरणे



४. पृथ्वी, जगातील विभाग, हवामान, अक्षांश-रेखांश

२२५

सूर्यकुल

- ◆ पृथ्वी
- ◆ जगाचे नैसर्गिक विभाग
- ◆ स्थानिक वारे
- ◆ महत्वाच्या नोंदी
- ◆ हे लक्षात ठेवा!
- ◆ वस्तुनिष्ठ प्रश्न



५. भारत—भौगोलिक व आनुंगिक

२४३

- ◆ हे लक्षात ठेवा!
- ◆ वस्तुनिष्ठ प्रश्न



६. महाराष्ट्र— भौगोलिक व आनुषंगिक

२६२

- ◆ दृष्टिक्षेपात महाराष्ट्र
- ◆ सीमेवरील राज्ये
- ◆ राजधानी व प्रशासकीय विभाग
- ◆ महाराष्ट्रातील जिल्हे
- ◆ स्थानिक स्वराज्य संस्था
- ◆ राज्यातील शहरे
- ◆ लोकसंख्या
- ◆ स्त्री-पुरुष प्रमाण
- ◆ बालकांचे प्रमाण
- ◆ शहरी व ग्रामीण लोकसंख्या
- ◆ जन्म-मृत्युदर
- ◆ लोकसंख्येची घनता
- ◆ अनुसूचित जाति-जमातीची लोकसंख्या
- ◆ साक्षरता : २०११
- ◆ शिक्षण : २०१९-२०
- ◆ शेती : २०१९-२०
- ◆ वन सर्वेक्षण : २०२१
- ◆ उत्पन्न : २०१९-२०
- ◆ आरोग्य सुविधा (३१ डिसेंबर, २०२०)
- ◆ सहकारी संस्था : १ एप्रिल, २०२०
- ◆ रस्त्यांची लांबी : मार्च, २०२०
- ◆ राज्यातून जाणारे राष्ट्रीय महामार्ग
- ◆ लोहमार्ग : ३१ मार्च, २०२०
- ◆ राज्यातून जाणारे लोहमार्ग
- ◆ महाराष्ट्रातील प्रमुख विमानतळ
- ◆ राज्यातील नद्या
- ◆ प्रमुख नद्या व त्यांची उगमस्थाने
- ◆ नद्यांच्या काठांवरील स्थळे
- ◆ नद्या व प्रमुख धरणे
- ◆ नद्या व त्यांच्या उपनद्या
- ◆ कृषी उत्पन्न व उत्पादक प्रदेश
- ◆ फळे व संबंधित स्थळे
- ◆ कृषी उत्पन्न व प्रमुख जाती

- ◆ राज्यातील जलविद्युत प्रकल्प



- ◆ राज्यातील औषिंगिक विद्युत प्रकल्प



- ◆ आंतरराज्यीय प्रकल्प

- ◆ अणुविद्युत प्रकल्प

- ◆ औद्योगिक विकासाशी संबंधित संस्था

- ◆ उद्योगधंडे व संबंधित स्थळे



- ◆ राज्यातील लघुउद्योग

- ◆ खनिजे व प्रमुख उत्पादक क्षेत्रे

- ◆ थंड हवेची ठिकाणे



- ◆ सागरतट

- ◆ राज्यातील किल्ले

- ◆ अष्टविनायक स्थाने



- ◆ गुंफा मंदिरे

- ◆ ज्योतिर्लिंगांची स्थाने

- ◆ राज्यातील वने

- ◆ अभयारण्ये

- ◆ राष्ट्रीय उद्याने

- ◆ राज्यातील शिखरे

- ◆ प्रमुख घाट

- ◆ राज्य विद्यापीठे



- ◆ राज्यातील संस्थात्मक उपक्रम

- ◆ प्रमुख शहरे

- ◆ हे लक्षात ठेवा!

- ◆ वस्तुनिष्ठ प्रश्न

७. सामान्य विज्ञानातील

३१३

सामान्य माहिती

- ◆ महत्वाची माहिती



- ◆ काही मूलद्रव्यांच्या संज्ञा

- ◆ काही पदार्थांचे द्रवणांक व उत्कलनांक

- ◆ रक्तगट

- ◆ अन्नातील पोषणद्रव्ये

- ◆ रोग
 - ◆ प्राण्यांचे वर्गीकरण
 - ◆ वनस्पती वर्गीकरण
 - ◆ वक्र गोलाकार आरशाचे दोन प्रकार
 - ◆ भिंगाचे प्रकार
 - ◆ काही दृष्टिदोष
- हे लक्षात ठेवा!
- ◆ रसायनशास्त्र व भौतिकशास्त्र
 - ◆ प्राणिशास्त्र व वनस्पतिशास्त्र
 - ◆ शरीर आरोग्यशास्त्र

८. बुद्धिमापन चाचणी

३३५

- ◆ सूचनापालन (अनुसरण)
- ◆ समसंबंध
- ◆ वर्गीकरण
- ◆ श्रेणी अथवा क्रम
- ◆ तर्कशक्ती आणि
अनुमान
- ◆ सांकेतिक लिपी
- ◆ विश्लेषण व संश्लेषण
- ◆ समिश्र महत्वाचे प्रश्न
- ◆ प्रश्नसंच-१
- ◆ प्रश्नसंच-२



९. अंकगणिताची पायाभूत तयारी

३७७

- ◆ संख्या
- ◆ बेरीज, वजाबाकी, गुणाकार, भागाकार
- ◆ ल.सा.वि. आणि म.सा.वि.
- ◆ वर्ग-वर्गमूळ, घन-घनमूळ
- ◆ अपूर्णांक
- ◆ दशांश अपूर्णांक
- ◆ पदावली
- ◆ सरळव्याज व चक्रवाढ व्याज
- ◆ शेकडेवारी
- ◆ गुणोत्तर व प्रमाण
- ◆ सरासरी



- ◆ विविध परिमाणे
- ◆ नफा-तोटा
- ◆ काळ - काम - वेग
- ◆ क्षेत्रफळ
- ◆ मिश्र प्रश्नसंग्रह
- ◆ उत्तर सूची
- ◆ उत्तरांची स्पष्टीकरणे



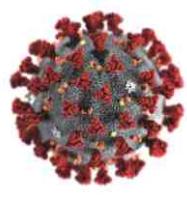
१०. चालू घडामोडी

४०४

- ◆ केंद्रीय अर्थसंकल्प
२०२२-२३
- ◆ भारतरत्न-२०२२
- ◆ पद्म पुरस्कार, २०२२
- ◆ शौर्यचक्र, २०२२
- ◆ नीरज चोप्रा यांना दुहेरी सन्मान
- ◆ नोबेल पारितोषिके-२०२१
- ◆ टोकियो ऑलिम्पिक आणि भारत-२०२१
- ◆ ९३ वे ऑस्कर पुरस्कार-२०२१
- ◆ ६६ वे फिल्मफेअर
पुरस्कार-२०२१
- ◆ जागतिक भूक निर्देशांक-२०२१
- ◆ जागतिक शांतता निर्देशांक-२०२१
- ◆ मेजर ध्यानचंद खेलरत्न पुरस्कार
- ◆ उद्योगसुलभता निर्देशांक-२०२०
- ◆ महाराष्ट्रभूषण पुरस्कार
- ◆ इंदिरा गांधी शांतता पुरस्कार
- ◆ मॅन बुकर आंतरराष्ट्रीय
पुरस्कार
- ◆ ग्रॅंडस्लॅम खुल्या टेनिस
स्पर्धा
- ◆ काही महत्वाचे पुरस्कार
- ◆ डॉ. बिपिन रावत
(पहिले चीफ ऑफ
डिफेन्स स्टाफ) यांचे
हेलिकॉप्टर अपघातात निधन



- ◆ भारताची हरनाज कौर संधू 'मिस युनिव्हर्स' ...
- ◆ राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण - २०२०
- ◆ जम्मू आणि काश्मीर व लडाख
- ◆ दादरा आणि नगर-हवेली व दमण आणि दीव (संघराज्य प्रदेशांचे विलीनीकरण) अधिनियम, २०१९
- ◆ 'कोविड-१९'
- एक अकलित संकट
- ◆ कोविड-१९ वरील लसी
- ◆ राष्ट्रीय मागासवर्ग आयोग
- ◆ नागरिकत्व (सुधारणा) अधिनियम, २०१९
- ◆ केंद्रीय मंत्रिमंडळ
- ◆ वरिष्ठ सेनाधिकारी
- ◆ काही महत्वाचे उच्चपदस्थ



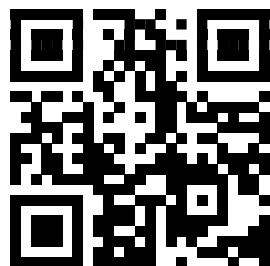
- ◆ राज्यांचे राज्यपाल
- ◆ संघराज्य प्रदेशांचे नायब राज्यपाल/प्रशासक
- ◆ राज्यांचे मुख्यमंत्री
- ◆ संघराज्य प्रदेशांचे मुख्यमंत्री
- ◆ महाराष्ट्राचे मंत्रिमंडळ
- ◆ राज्याच्या विधिमंडळातील अध्यक्ष व विरोधी पक्षनेते
- ◆ महाराष्ट्रातील उच्चपदस्थ
- ◆ हे लक्षात ठेवा!
- ◆ भारताची गानकोकिळा, स्वरसप्राज्ञी-लता मंगेशकर यांचे निधन
- ◆ DPIFF पुरस्कार वितरण सोहळा - २०२२
- ◆ देशातील पहिल्या बॉटर टॅक्सी सेवेला सुरुवात



लेखक-के'सागर (क्षी. एस. क्षीरसागर).

- उपजिल्हाधिकारी, पोलीस उपअधीक्षक, गटविकास अधिकारी आदी पदांसाठी आयोगाकडून पात्र वा निवड
- पुणे विद्यापीठाच्या एल्एल्बी परीक्षेत विशेष गुणवत्तेसह प्रथम वर्ग
- नव्वदच्या दशकात एल्एल्बीच्या आठ विषयांवरील नोट्स विद्यार्थिप्रिय
- तीन वर्षे एल्एल्बीच्या तिन्ही वर्षांचे कलासेस

**के'सागर पब्लिकेशनचे कोणतेही पुस्तक मागविण्यासाठी
आपल्या स्मार्टफोनद्वारे खालील QR कोड स्कॅन करावा.**



Ksagar.com